

ruha, nagy néha egy-egy új — használtan vett — használati tárgy . . .” (275.) Érinti tehát annak az asszonynak-nőnek a sorsát, aki az élet — széles skálán értett — piszkait eltakarítja. De beéri ennyivel. Olyan témakör is akad, amely pedig mindenképpen megérdemelte volna, hogy kibontsa, általánosan, konkrétan is. Spíró György íróelődeiről, példaképeiről — Shakespeare, Wyspianski, Krleža — megemlíti, hogy „valamennyien, legsötétebb műveikben is a *van merce* tudatával közelítettek tárgyukhoz”, Spíró drámái „viszont csak és kizárólag az értéktelenség rendszeréről: az értéktelenről és még értéktelenebbéről szólnak”. (412–413. Kiemelés a szerzőtől.) Vagyis Tarján Tamás könyvében mindenhol elköveti azt, amit pedig ő vetett Gyurkovics Tibor szemére: „. . . nem egyszer esik abba a tévedésbe, miszerint elég valamit kimondani, s az rögtön analízis is”. (353).

A dolgozatok példás mivoltához tartozik még, hogy felsorolja az adott szerzőnek pályája elején írt műveit, és azokat, amelyekről nem tesz említést. Egy-két esetben még olyan külföldi szerzők neveit is leírja, akik kapcsolatba hozhatók az adott magyar íróval. Persze ebből is látszik Tarján Tamás tájékozottsága, de sajnos az is, hogy témáival-szerzőivel a könnyed ismeretterjesztés szintjén foglalkozik. Könyvének ez a jellege fejezetbeosztásaiból is látható. Csak római számokkal és nem summázó szavakkal jelölt fejezetcímei vannak. A három fejezet között az összefüggés annyi, hogy nagyjából időrendbe szedi az írók jelentkezését, működését. Így ebből sem rajzolódik ki a magyar dráma arculata. De leginkább azért nem, mert Tarján Tamásnak — úgy tűnik — nincs egységes szempontrendszere; illetve, ha van, rejtve marad. Ez adott esetben még erény is lehetne, az eklektikusság erénye, ha olyannyira belebújna témáiba, hogy szempontjait az adott drámákból merítené. De írásai a leírás szintjén maradnak, így a kötet sajnos olyan mozaikokból áll, amelyek nem adják ki a magyar dráma karakterisztikus arcát; lévén, hogy maguk a mozaikok sem rajzolják föl egy-egy író arcának egyediségét. Pedig Tarján Tamásban sok lappang. Csak jelenleg elmulasztotta a saját magának adott lehetőséget valóra váltani. (Magvető, Elvek és utak sorozat — 1983.)

BÉCSY TAMÁS

TAKÁTS GYULA: HELYÉT KERESŐ NEMZEDÉK

KÖLTŐK LEVELEI 1934–1949

Elégikus hangra hajló iróniával csendült Szerb Antal sokat idézett tanulmányának summázata 1938-ban: „De hol a dac, a szekta, a jelző, a révület, a mánia?” A későbbi korok szándékában ítéletté mere-

vedett vélemény kísérte útján a harmincas esztendőök fiataljainak irodalmát jórészt az elmúlt évtizedekig, nemegyszer hallgatást is parancsolva a „vasba öltöztetett” idők eljövetelekor.

A hozzájuk tapadó vád — a közösségi feladatokat megtagadó lírai ezoterizmus — az egykori kritikákból is táplálkozhatott volna. Jószándékú — már-már sajnálkozó megbocsátásba hajló — lenézés, értetlenség egyként fogadta ezt a különös sorsú generációt. A különös — a Nyugat első két nemzedékétől eltérő — sorsot a történelem adta. Örökségük egy cserepeire törött ország, hol gazdasági válságtól, tudati széttagoltságtól megvert korban, szellemi nagykorúsodásuk bölcsőjénél válsághangulattól terhelt eszmék kavarogtak, nyomukban — többük számára a fizikai létezés is megsemmisítéssel fenyegetve — a század „ordas eszméivel”. „Rosszul érzik magukat a világban, számkivetettek a társadalomban” — írta róluk Halász Gábor. Művészetük öntörvényű módon szorult a „belső körre”. A személyiségre fölhajtó erővel ható történelmi, társadalmi élménytapasztalatok híjával nem hihettek — az elődök módján nem! — az irodalom társadalomformáló szerepében. Nem váteszek, csak költők akartak lenni, konokul bízva a művészet értéképítő erejében. Ignotus 1930-ban elhangzott mondatát szó szerint értették: „. . . nemzeti a költészet csak akkor lesz, ha nem törődik azzal, hogy nemzeti-é, s csakis azzal törődik, hogy költészet-é.”

A szokatlan költői magatartás, az újmódi mívség kivívta a kritikuskok hadának fejcsóválását. Szerb Antal, Korvin Sándor, Kassák Lajos, Németh Andor, Kelemen László mondott véleményt róluk. Férfiatlan, erőtlen, kiábrándult, formai mutatványok tartalom nélkül, atmoszférátlan, elmosódó hangulatok, a műfaj látszátéletét tartják fenn: hallatszott mindenfelől. Évtizedes vita kerekedett a kritikák nyomán, mígnem a tehetséget soha nem tagadó, de saját eszményeit keresve igaztalan bírálatot mondó Halász Gábor — szavait, vitázva Rónay Györggyel, a nemzedéknek címezte — határozott hangon befejezettnek tekintette az egészségtelen hadakozást: „. . . sem bevezetések, sem tiltakozások nem segíthetnek, csupán a kötetben magában csendben felsorakozó versek.”

S a tiszta művészet erejének bizonyítékaként — a történelem sűrűsödésének esztendeiben védő gesztussal egymásra hajolva a nemzedékek — a Magyar Csillag, a Sorsunk, az Ezüstkor hasábjain együtt szóltak egy nép szellemiségének lelkiismereteként. Az értetlenségeket elmosta az idő, a mű — s vele a példa — megmaradt.

A sokszínű — tágabb számíthatások szerint 20–25 író is magáénak valló — nemzedék törzstagja, Takáts Gyula újszerű könyvet adott az olvasó kezébe. Barátai, társai hozzá írt leveleit egy kötetben, szám szerint 223-at. A válogatás nem önkényes, a múltó idő adta. Ennyi van, ennyi maradt. Weöres Sándortól 64 levél, Szabédi Lászlótól csak egy, Radnótitól két képeslap.

Az utószó — Pomogáts Béla árnyalt, az eddigi eredményeket összefoglaló munkája — „levélregényt” emleget, de a levelek okán Takáts Gyula könyve dokumentumanyag is. A kötettel szembeni elvárás ehhez is kell, hogy igazodjék.

„Stílus, történelmi szituáció, tizenöt év szellemi mozaikja és társadalmi tablója és az esztétikai, etikai szigorú következetesség parancsa vibrál ezekből a sorokból.” Takáts Gyula — a vallomásos előszó költői hitellel idézi a barátok egykori jellemvonásait — sokat ígér.

Az „... oly sokszor rosszul megközelített, értelmezett, és még máig sem helyére tett nemzedéknek” 1934 és 1949 között kelt leveleit közli a somogyi költő. Állításának második része — Vas István, Várkonyi Nándor önéletírása, Kenyeres Zoltán és Rónay László munkái ismeretében — ugyan módosítható, de tény, hogy a kialakult kép árnyalása-élesítése sosem felesleges. A kérdés most már az: mit tesz hozzá eddigi ismereteinkhez ez a levélanagy. Megtudunk-e valami újat a generáció költői hitvallásáról, kísérleteiről, történelmi tájékozódásáról, a korszak irodalmához való viszonyáról, a levélírókról, a barátságokról? Kerülnek-e az akkori szellemi élet térképére új vonások?

Takáts Gyula levelei hiányzanak, így a kötet kissé féloldalas lett. Csak a társak utalásaiból hámozható ki, mi lehetett Takáts — barátainak szánt — mondandója. A levelek majd egyharmadát Weöres Sándor írta, méltán — s nyilván a közeli barátság okán is — kerültek az első helyre. Ám ezt követően az elrendezés — valószínűleg — teljesen ötletszerű. Igaz, az egyéni arcélek így jobban kitűnnek, de a történeteknek, eseményszálaknak, közös gondoknak — melyek föl-fölbukkannak — hosszabb időre nyomukvész. Többek közt ezért is nehéz „levélregényként” olvasni. Észszerűbb lett volna tán az egyszerű kronologikus sorrendet az egész levelezésre alkalmazni. S ha már a kronológiánál tartunk: Weöres Sándor levelei közül a 42. és a 43. számú összekeveredett, Vas István negyediként közölt üzenetének helye a 7. és a 8. között van. A szövegösszefüggésből is kiderül, nemcsak — az egyébként jó — datálásból. Toldalagi Pál elsőként közölt levelének borítékján a bélyegző már elmosódhatott — inkább 1946 lehet, s nem 1936 — különben nem magyarázható ez a mondat: „Az Ezüstkor szeptemberben újra feltámad poraiból.”

A levelek dokumentumértéke változó (Radnóti képeslapjait, az újsztendei üdvözlőket, Kiss Tamás eljegyzési értesítőjét csak a kegyelet, illetve a teljességre való törekvés sorozhatta a kötetbe), de sokszínű, apró momentumokban is érdekes képet kapunk a nemzedék tizenöt fontos esztendejéről. Baráti közlemények ezek jobbára, a levélírók gyakran hónapokra, évekre nem látták egymást. A térképre pillantva látszhatik: az akkori Magyarország szellemi életének vázlatát is kaphatnánk, úgy, ahogy azt a huszon- illetve harmincévesek

látták. A nemzedéki szerveződés, a helykeresés esztendei voltak ezek — értetlenkedő bírálatoktól, elboruló szellemi horizonttól is szorítottan — így érthető, hogy az egymásra való figyelés, a jóindulatú elismerés, a biztató szó az uralkodó motívum. Küldd el kötetedet, külddöm verseimet, írjál rólam, irtam rólad. Kiss Tamás majd minden levelében azt tudakolja, hol van Weöres, mit csinál. Magasztaló kritikák, kritikákért való köszönetek váltják egymást, csupán Weöres és Vas István formai igényessége jelzi a hiányérzetet. Apró tények, villanások ezek — dokumentumértékük csekély — de a szövődő barátságokon át bepillantathatunk a generáció költői törekvéseibe, formálódó művészi hitvallásába is.

Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Vas István, Kiss Tamás levelei a leggazdagabbak. Számuk miatt is persze. Itt részletes és hiteles vázlatot kapunk a helykeresés, a szerveződés apró momentumairól. A pécsi műhely törekvéseiről, az Argonauták körüli gondokról, a Nyugathoz és a Válaszhoz való viszonyról, a debreceni és kolozsvári kísérletekről lényeges tudnivalókat közölnek a baráti tudósítások. Forgács Antal már-már elfelejtett alakja különösen sokat gazdagodik, s rácsodálkozhatunk a sokáig „marslakónak” tudott Weöres Sándorra. Kenyeres Zoltán könyve már sokat sejtetett abból, ami itt világossá válik: Weöres irodalomszervezőnek sem volt akárcsi.

„Akik most 5–10 évesek, el se tudják képzelni majd, ha megnőnek, hogy mi milyen nyomasztó és mindent-megfojtó körülmények közt töltöttük ifjúságunkat” — írta Weöres Csöngéről (64.). A kor által meghatározott közérzet rányomja bélyegét a mondandóra. Kevés a bizakodó hang — néha csak baráti évődésben hallik —, a szorongó keresés a gyakori. A külső világ történései csak olykor-olykor szűrődnek be a levelekbe. Csak nagyritkán találkoztak, üzeneteikben politikáról, közéletről mégis alig cseréltek szót. A történelem hajtűkanyarjaiból, kataklizmáiból lecsapódott érzések a lélek belső körein rezdültek. Ők a maguk nevében beszéltek másokért.

Weöres 25. és 60. levele a nemzedéki ars poeticához is fontos adalék, Kiss Tamás protestáns elkötelezettsége pedig jelzi, hogy a nép, a magyarság gondja sem tűnt el a szemhatárukról. Hamis hangokat nem tűrő értékteremtés és értékvédelem volt a programjuk. Innen adódik, hogy — a levelek helyenkénti információszegénysége ellenére is — a kötet mélyáramából kiscsendül a nemzedék etikája. A kor szorításában etikummá is váló esztétikai törekvés.

Az 1945–1949 közötti korszakról sajnos kevesebb levél beszél (Csorba Győzőéi a leginkább), így forgácsok jutnak csak az olvasónak. A Magvetők nevű egyedi kísérlet megemlítése fontos adalék.

Gondolhatott arra Takáts Gyula, hogy könyve dokumentumként is forgatható. A levelekhez jegyzeteket közöl, a kötet végén pedig amolyan kislexikont ad, személyekről, lapokról.

Nem kritikai igényű kiadás ez, mégis illendő megjegyezni (akad, ki forrásmunkaként használja), hogy a legtöbb hiányt itt érezzük. A jegyzetelés elég szűkös, nevek, fontos megemlített események maradnak homályban. A „függelékben” pedig több téves adat, elírás található (születési, halálozási dátumok hiányoznak, szerkesztők névsora pontatlan, Gombos Gyula lapjának neve nem Magyar hét, hanem Magyar Út stb.).

A bevezetőben ígért teljesség talán elmaradt, a kötet mégis hasznos olvasmány. Egy nemzedék útkeresésének, hitvallásának magánemberi szférái is kibontakoznak, s megpendül az a húr, melyen egy mostoha sorsú mikro-közösség kristálytiszta dallama hallatszik. Egy hangon szóló, de száz színű húr ez, s hiányként élő értékeket tudatosít.

Külön érdem, hogy a jórészt indulása óta Kaposváron élő Takáts Gyula — már 1942-ben a Diárium vitájában súllyal szólt a vidék kulturális fölemeléséért — jó néhány, az irodalomtörténet lapszéleiről is lecsúszott mozzanatot újra az emlékezetbe emel. (Magvető, 1984.)

N. PÁL JÓZSEF

SZAKOLCZAY LAJOS: DUNÁNAK, OLTNAK

„AZ ÖTÁGÚ SÍP JEGYÉBEN”

Illyés Gyulának az egyetemes magyar irodalmat jellemző metaforájával ajánlja szerzője „szerény kísérletként” másfél évtizedes munkásságából közreadott válogatását. Az írások többsége a hetvenes években jelent meg. Aktualitásuk éppen mondandójuk fontossága miatt — mit sem vesztett frissességéből.

Szakolczay Lajos pontosan behatárolható tematikájának egyetlen átfogó témakörén belül rendkívül változatosan és sokoldalúan ad hírt mind a vizsgálódása tárgyát képező művekről és alkotóikról, mind önmagáról.

Ez az átfogó témakör, ahogyan a címből is következtethetünk, a magyar irodalom határainkon túl megjelenő alkotásait és azok létrehozóit — írókat, költőket, közírókat, drámaírókat — vizsgálja és értékeli. A szerző minden sora elmélyültségről, tárgykörének alapos ismeretéről tudósít. Olyan otthonosan mozog a szomszéd országok magyar irodalmi köreiben, hogy az egy ottlélőnek is dicséretére válna. A műfajilag is sokrétű — recenzió, tanulmány, színikritika — kötet alapján az olvasó ismételtelen levonhatja a következtetést: múltját és jelenét tekintve, a külsőszági magyar literatúra *önálló értékeket létrehozó* irodalom.

Szakolczay azt is bizonyítja, hogy a közvetlen szomszédos országokon túlmenően Londonban (Cs. Szabó László, Határ Győző),